

A kézdi egyházmegye tanítóinak fizetése 1780 és 1784 között

Az 1606 és 1614 közötti években a középkori kézdi katolikus főesperesség területén jött létre a sepsi, a kézdi és az orbai egyházmegye úgy, hogy kezdetben a katolikusok Gelencei Nagy Antal lemhényi plébános és a kézdi főesperesség archidiakónusa vezetésével még a reformáció előtti egyházi közigazgatási beosztás alapján szervezték egyházi életüket, a reformátusok pedig László archidiakónus irányításával szervezték meg az egész Háromszékre kiterjedő új református egyházmegyét.¹ Utóbbinak tényét erősíti a kézdi egyházmegye fennmaradt vizitációs protokollumainak egyike is, amelyben a következő megállapítás olvasható: „*E protocollo Sepsiensi anni MDCLIII. A Sepsi ekklesiának ususi, melyek a régi praedecessorokról permanus reánk maradtanak, annak régi nagy hírű László esperestől fogva, ki első reformatiojában az ekklesiának egyedül volt esperest Három Széken mindenik religiön való közül.*”²

Az 1614-ben már biztosan létező kézdi egyházmegye első esperese Koppáni István volt, aki a másik két háromszéki református esperessel együtt (Torjai Székely Péter sepsi esperes és Leérde István orbai esperes) közösen intéztek kérvényt Bethlen Gábor fejedelemhez.

A kézdi egyházmegye nem tartozott a népes tractusok közé, ugyanis a 17. század derekától kezdődően (csak ekkortól vannak adataink) és a 18. század első

---

¹ Juhász István: *A székelyföldi református egyházmegyék*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1947, 45. Sipos Gábor: *Háromszéki egyházszerkezeti viszonyok 1581-ben*. In: Sipos Gábor: *Reformata Transylvania. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár 2012, 25–26. Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. V. Budapest 1905, 207.

² A Kézdi református egyházmegye levéltára a Kézdi–Orbai Református Egyházmegye levéltárában, Kézdivásárhely. Protokollumok. Vizitációs jegyzőkönyvek 1775–1803, 119.

harmadában is mindössze 13 anyaegyházközség alkotta.³ Ennél kisebb egyházmegye a szomszédos, ugyancsak 1606 és 1614 között létrejövő orbai egyházmegye volt, amelyiknek a 17. században 12, a 18. században csupán 10 anyaeklezsiája volt.⁴ A kézdi egyházmegye legnépesebb és egyben a legjelentősebb gyülekezete a kézdivásárhelyi volt, a 17–18. században szinte folyamatosan esperesi székhely is.⁵

Lelkészi és tanítói díjlevelek a kézdi egyházmegyében

A kézdi egyházmegye levéltára a kevésbé gazdag egyházmegyei levéltárak közé tartozik. Vízitációs jegyzőkönyvek csak a 18. század negyedik évtizedétől kezdődően maradtak fenn, egyéb jellegű iratok (gyülekezeti vagyonszeírások, parciális zsinati végzések stb.) sem éltek túl az évszázadokat. A lelkeszi és mesteri fizetési jegyzékekre vonatkozóan csak a fennmaradt adatokra támaszkodhatunk. Szerencsére a fennmaradt vízitációs jegyzőkönyvekből rekonstruálni lehet a minden bizonnyal még a 17. század első évtizedeiben megállapított lelkeszi és mesteri fizetéseket. Az 1735-től rendelkezésünkre álló vízitációs jegyzőkönyvekben településenként bemásolták a gazdák fizetési kötelezettségeiket.⁶ Ezeket összehasonlítva a többi egyházmegye fizetési adataival, nem állapítható meg számottevő különbség, csupán annyi, hogy a kézdi egyházmegyében nem kellett a gazdáknak zabot fizetniük. Mint minden egyházmegyében, a kézdi egyházmegyében is az egész képes gazdáknak 3-3 kalangya búzát és árpát, 1-1 szekér fát, 1 köből szaladot (vagy ugyanannyi árpát), keresztelésért 1 tyúkot, temetésért 1 forintot kellett fizetni. A nem gazdálkodók 3 napszámmal vagy 36 dénárral tartoztak, az özvegyek 3 sing jó minőségű vásznat kellett adjanak. A beszolgáltatott javak kétharmada a

---

³ Zoványi Jenő: *Magyar protestáns egyháztörténelmi lexikon*. 2. javított és bővített kiadás. Szerkesztette: Ladányi Sándor. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 312. Juhász István: i. m. 56.

⁴ Zoványi Jenő: i. m. 444.

⁵ Zoványi Jenő: i. m. 312.

⁶ A Kézdi Református Egyházmegye levéltára a Kézdi–Orbai Református Egyházmegye levéltárában, Kézdivásárhely. Protokollumok. Vízitációs jegyzőkönyvek 1735–1743. A Kézdi Református Egyházmegye levéltára a Kézdi–Orbai Református Egyházmegye levéltárában, Kézdivásárhely. Protokollumok. Vízitációs jegyzőkönyvek 1759–1767. A Kézdi Református Egyházmegye levéltára a Kézdi–Orbai Református Egyházmegye levéltárában, Kézdivásárhely. Protokollumok. Vízitációs jegyzőkönyvek 1775–1803.

lelkészt, egyharmada a mestert illette. Didactrumról, harangozási díjról nem írnak a vizitációs jegyzőkönyvekben, de az előbbinek nagysága az iskolai összeírásból kiderül.

A mesterek fizetése 1780 és 1784 között

A Református Főkonzisztórium kérésére a kézdi egyházmegye is összeállította az 1780 és 1784⁷ közötti időszak mesteri jövedelmeit. A konskripciót az előre megadott minta alapján latinul állították össze. Az iskolai felmérésekben első helyen az iskolába járó fiúk és lányok számát közlik, külön megjegyezve azt, ha volt a településen olyan gyermek, akit a tanító ingyen tanított. A második pontban a mester fizetéséhez járó szántók és kaszálók ötévi (1780–1784) jövedelmét sorolták fel, majd ezt követi az eklézsiái alapítványokból és egyéb forrásokból származó éves pénzjövedelmek tételes felsorolása. A negyedik pont az úgynevezett különböző jövedelmek alatt többek közt a temetésért kapott stoláris jövedelmet sorolja fel, majd ezt követi a kántori tevékenységért és a tanításért kapott termény- és pénzfizetés tételes kimutatása, a 6. pontban az egyéb jövedelmek (sábbáthálé és hebdomadale) és végül a 7.-ben a harangozásért kapott pénz évi összege található. A konskripciót 11 gyülekezetben végezték el, a felsorolásból kimaradt Bita, Lécfalva és Mátisfalva.

Az oktatásban részt vevő gyermekek száma

Gyülekezet	Iskolába járó:		Tanításért nem fizető:	
	Fiúk	Lányok	Fiúk	Lányok
Kézdimartonfalva	12	–	–	–
Kézdimárkosfalva	11	1	–	–
Maksa	12	1	–	–
Dálnok	34	33	–	–
Kézdialbis	15	–	–	–
Alsócsernáton	29	24	4	–
Felsőcsernáton	18	16	1	–
Ikafalva	10	5	–	–

⁷ A kézdi egyházmegye iskolai összeírása, 1780–1784. Főkonzisztórium Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában. FőkonzLvt. 1788/95.

Gyülekezet	Iskolába járó:	Tanításért nem fizető:	Gyülekezet	Iskolába járó:
Felsőtorja	12	2	3	2
Karatna	9	2	–	–
Kézdivásárhely	105	68	61	15
Összesítés	267	152	8	2

Sajnos a kézdi egyházmegye iskolai összeírása csak azoknak a fiúknak és lányoknak a számát közli, akik iskolába jártak, a tanköteleseket nem. Ennek folytán nem lehet megállapítani, hogy a tanköteles gyermekek hány százaléka részesült iskolai oktatásban. A 11 gyülekezetben elvégzett összeírásból csupán az derül ki, hogy a fiúk oktatása – összhangban a többi egyházmegye hasonló adataival – lényegesen jobb volt, mint a lányoké. Mindössze négy olyan gyülekezet volt 1780–1784 között, ahol az iskolába járó fiúk és lányok aránya többé-kevésbé kiegyenlített (Dálnok, Alsócsernáton, Felsőcsernáton és Kézdivásárhely). Emellett viszont azt is ki kell emelni, hogy volt olyan öt gyülekezet, ahol a lányokat nem, vagy alig tanították (Kézdimárfalva, Kézdimartonfalva, Maksa, Kézdiabíbis és Felsőtorja), de ugyanitt azt is hozzá kell tenni az eddigi kutatási tapasztalatok alapján, hogy a fiúk esetében a tanítás hatékonysága szintén kívánnivalót hagyott maga után, hiszen az iskolaköteles fiúk száma a közölt értéknél nagyságrendileg nagyobbak lehetett.⁸ Jól működő iskolának számíthatott a dálnoki, alsócsernátoni és talán a felsőcsernátoni iskola, ahol a többi gyülekezet iskolájával ellentétben népes tanítványi serege volt a tanítónak (Dálnokon 67, Alsócsernátonban 53, Felsőcsernátonban 34).

Külön érdekessége a kimutatásnak az, hogy a 11 gyülekezetben összesen 267 iskolába járó fiúk közül mindössze 8 után nem fizettek tandíjat, és a 152 iskolás lánygyermek közül 2 tanult ingyen (a tandíjat nem fizető diákok összesítésébe nem számoltuk bele a kézdivásárhelyi tanulókat, ugyanis rájuk külön szabály vonatkozott, lásd: *A kézdivásárhelyi iskolai jövedelem* című fejezetet). Bár a kimutatás erre vonatkozóan nem közöl semmi olyan adatot, amely magyarázatot adna az ingyen tanulók alacsony számára, úgy gondoljuk, a magyarázat a gyermekes

---

⁸ A széki egyházmegyében ugyanebben az időszakban elvégzett összeírás nemcsak az iskolába járó gyermekek számát közli, hanem a tanköteleseket is. Innen tudjuk, hogy a tanköteles gyermekek 20,75%-a járt iskolába.

szülők anyagi stabilitásában keresendő. Az bizonyos, hogy a kézdi egyházmegye gyülekezeteinek anyagi lehetőségei jók voltak. 1780-ban Kézdimárkosfalvának kamatra kiadott pénze 602,05 magyar forint volt, Lécfalvának 359,74, Bitának 52,51, Kézdimartonfalvának 354,61, Mátsfalvának 322,90, Karatnának 124,49, Maksának 301,20, Dálnoknak 582, Kézdiabísnak 35, Alsócsernátonnak 895, Felsőcsernátonnak 504, Ika falvának 258,67, Felsőtorjának 530,24.

A kézdi egyházmegye ingyen tanulóinak számát összehasonlítva a sepsi egyházmegyében ugyanerről az időszakról készített iskolai összeírásával, nagyjából hasonló eredményre jutunk. A sepsiben 178 iskolába járó gyermek (fiúk és lányok összesen) közül mindössze 8 gyermek után nem fizettek tandíjat, a kézdiben 419-ből 10 után. A széki egyházmegyében ez a szám jelentősen nagyobb volt: 250 gyermek közül 42-en nem fizettek tandíjat. Ennél meglepőbb a sepsi és a kézdi egyházmegye iskolába járóinak összevetése. Bár a sepsi egyházmegye összeírása nem teljes, ugyanis mindössze 13 gyülekezet adatai szerepelnek az összeírásban, a kézdi egyházmegye 11 gyülekezetének adatai messzemenően jobbak, mint a szomszédos egyházmegye adatai. A különbség leginkább a kézdivásárhelyi és a sepsiszentgyörgyi iskolák adatainak összevetése nyomán látszik. A sepsiszentgyörgyi gyülekezet iskolájában 76-an tanultak (58 fiú és 16 lány), Kézdivásárhelyen 173-an. A különbségre némileg magyarázatot ad az, hogy Kézdivásárhelyen három tanító volt (tanító és két segédtanító, úgynevezett „praeceptor”), akik a fiúkat tanították, a lányokat a kántor tanította, Sepsiszentgyörgyön viszont csak egy.

A tandíj

A kézdi egyházmegye fennmaradt vizitációs jegyzőkönyveiben nem találunk az egész egyházmegyére érvényes, a tandíj mennyiségére vonatkozó határozatot, és a gyülekezetekben alkalmazott díjlevelek (hasonlóan a többi egyházmegye díjleveleihez) sem foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Az 1780–1784-es iskolai összeírás adataiból viszont kiszámítható a gyermekek után fizetendő tandíj összege.

Az összeírásból kiderül, hogy a kézdi egyházmegyében több olyan iskola van, ahol kétosztályos tanítás (Kézdivásárhelyen hat) folyt. A konskripcióban nemcsak a tanítás díjából befolyt teljes összeget jegyezték le, hanem leírták az osztályonkénti tandíjat, sőt külön jegyezték a fiúk és a lányok után fizetett didactrum összegét is. Ennek alapján megállapítható a fiúk és lányok után fizetett tandíj összege. Az alábbi táblázatban a rendelkezésre álló adatok alapján rekonstruáltuk

a kézdi egyházmegyében folyó oktatás osztályonkénti bontását. Az első oszlopban a gyülekezet neve található. A második oszlopban az első osztályos fiúk és lányok száma, valamint az utánuk fizetendő tandíj krajcárban, a harmadik oszlopban a második osztályos fiúk és lányok száma található, illetve a tanításért járó tandíj ugyancsak krajcárban.

Gyülekezet	I. osztály				II. osztály			
	Fiúk	Tandíj	Lányok	Tandíj	Fiúk	Tandíj	Lányok	Tandíj
Alsócernáton	17	12	24	–	8	24	–	–
Dálnok	19	12	21	17	15	17	12	34
Felsőcernáton	9	12	3	12	8	24	13	18
Felsőtorja	6	12	–	–	3	18	–	–
Ikafalva ⁹	10	12	–	–	5	18	–	–
Karatna ¹⁰	9	12	2	n. a.	–	–	–	–
Kézdiálbis	1	12	–	–	14	24	–	–
Kézdimárkosfalva ¹¹	11	n. a.	1	n. a.	–	–	–	–
Kézdimartonfalva	12	12	–	–	–	–	–	–
Maksa ¹²	12	n. a.	1	n. a.	–	–	–	–

A táblázatból hiányzik Kézdivásárhely, ahol kisgimnázium működött, és ahol az eklézsia határozata alapján a városlakók csak akkor fizettek tandíjat, ha magántanulónaként kívántak tanulni. Eme határozat alapján Kézdivásárhelyen 60 fiú és 15 leány tanult ingyen, összesen 75-en, 1 olyan fiú tanuló is volt, akinek legalább még két testvére szintén tanuló volt (valószínűleg nem fizetett tandíjat).

⁹ Az ikafalvi összeírásban nem jelzik külön a fiúk és külön a lányok után fizetett tandíjat, így azok egy sorban szerepelnek.

¹⁰ Karatnán csak annyit jegyezték fel, hogy 12 krajcárt fizetnek egy gyermek után. A teljes tandíj éves összegének kiszámításánál nyilvánvalóan tévedtek, ugyanis a tandíj összesítésénél 1,39 rénes forintot írtak le. Amennyiben Karatnán a fiúk és lányok után is egységesen 12 krajcárt fizettek a szülők, akkor az éves tandíj összege 2,12 rénes forint lenne.

¹¹ Kézdimárkosfalván csak az iskolába járó gyermekek számát jegyezték le (11 fiú és 1 lány), de sem a gyermekekért járó tandíjat, sem a tandíj éves összegét nem írták le.

¹² Maksán összesen 13 gyermek járt iskolába (12 fiú és 1 lány), de nem jegyezték le, hogy a gyermekek után mennyit kellett fizetni a szülőknek. Az éves tandíj összege 3 rénes forint volt, de ebből nem lehet kiszámolni a tandíjat.

A magántanulók (*extranei vel privati*) száma, akik után tandíjat kellett fizetni: 44 fiú és 53 lány, összesen 97. (A tandíjról lásd *A kézdivásárhelyi iskolai jövedelem című* fejezetet.)

Az alábbi táblázatban összegyűjtöttük azokat az adatokat, amelyek a tandíj teljes összegére vonatkoznak. Az első oszlopban a gyülekezet neve található, ezt követi az iskolai oktatásban részt vevő gyermekek összesített (fiúk, lányok) száma, majd a tandíj összege rénes forintban és krajcárban, és végül az utolsó oszlopban a teljes tandíj az éves fizetéshez viszonyított százaléka.

Gyülekezet	Diákok száma	Összesített tandíj (rft. és kr.)	Százalékarányos kimutatás
Kézdimárfosalva	12	n. a.	–
Alsócsernáton ¹³	25	3,24	2,30%
Kézdimartonfalva	12	2,24	3,33%
Felsőtorja	9	2,06	4,31%
Maksa	13	3	4,5%
Ikafalva	15	3,30	6,66%
Kézdiálbis	15	5,48	7,27%
Felsőcsernáton	33	8,30	9,66%
Kézdivásárhely	97	67,24	10,83%
Dálnok	67	18,48	11,96%
Karatna ¹⁴	11	1,39	13,98%

Amint a táblázatból is látható, a kézdi egyházmegye 14 gyülekezetéből 11-ben a 18. század második felében nemcsak éneklőmester volt, hanem iskola is. Ez az arány kiemelkedőnek számított. Az eddig vizsgált egyházmegyék (sepsi, erdővidéki, széki) adatai közül a kézdi egyházmegye iskolai hatékonysága az erdővidéki és sepsi egyházmegye oktatási rendszerével hasonlítható össze. Az erdővidéki egyházmegye minden gyülekezetében (15) volt tanító, ahogyan a sepsi egyházmegyében is az 1782-es összeírás szerint mind a 36 anyaegyházközségben a lelkész mellett tanító is működött, míg a széki egyházmegye gyülekezeteinek felében volt csak kántortanító.

¹³ Alsócsernátonban csak a fiúk utáni fizetendő összeget tartalmazza a conscriptio.

¹⁴ Karatnán tévesen jegyezték le a tandíj összegét. Lásd a 10. lábjegyzetet.

A kézdi egyházmegye tanítóinak a didactrumból való fizetése, illetve a teljes fizetéshez viszonyított aránya megfelel az eddig kutatott egyházmegyei (széki, sepsi) összeírások hasonló adatainak. Az egyházmegyében a legkisebb tandíjat a karatnai tanító kapta, évente mindössze 1,39 rénes forintban részesült. Ez az összeg az évi fizetésének 13,98-át jelentette. A magyarázat ebben az esetben az éves fizetésben rejlik, ugyanis az mindössze 11,48 rénes forint volt. Hasonlóan kevés tandíjat kapott a kézdimartonfalvi (2,24 rft.), felsőtornjai (2,09 rft.), és maksai (3 rft.), ikafalvi (3,30) és az alsócernátoni (3,24 rft.) tanító is. Alsócernátonban a didactrum összege biztosan nagyobb volt, mint az összeírásban szereplő 3,24 rénes forint, ugyanis csak a fiúk tanítása utáni összeget tüntették fel, a lányok tanításáért kapott összeget nem. A százalékarányos összehasonlítás is tükrözi a didactrum nominális összegének kicsinységét, a felsorolt gyülekezetekben a didactrum a tanítók éves fizetésének 2,24–6,66% rúgott. Jelentős összeget a 11 gyülekezetből mindössze a dálnoki és a kézdivásárhelyi tanítók kaptak. Dálnokon évente 18,48 rénes forintot, Kézdivásárhelyen pedig 67,27-et kaptak a mesterek. Mindkét esetben a jelentős tandíj a tanulók magas számának köszönhető, Dálnokon 67, Kézdivásárhelyen 44 fiú és 53 lánytanulója (magántanulók és más településről származók) volt a tanítóknak. Utóbbi helyen olyannyira magas volt a tandíj, hogy az vetekedett az erdővidéki tanítók éves átlagfizetésével (65 rénes forint), és nagyobb volt az udvarhelyi lelkészek átlagfizetésénél (62 rénes forint). A diáklétszám alakulása tehát jelentősen befolyásolta a didactrumból kapott összeg mértékét: minél nagyobb volt a tanítványok száma, annál jelentősebb összeget kapott a tanító, ami egyben rávilágít arra is, hogy a tanító a fizetési szokások alapján nem volt érdekelt abban, hogy több tanítványa legyen, ugyanis az éves fizetésnek akár 90%-át a templomi (éneklésért) és a stoláris szolgálatokért kapta, nem pedig az időigényes és sok odafigyelést igénylő tanításért.

A terményjövedelmek

A tanítók a vizsgált időszakban fizetésük közel 90%-át terményben kapták meg. A terményjövedelem mennyiségét a díjlevélben szabták meg úgy, hogy meghatározták az úgynevezett egész kepés gazdák terménybeszolgáltatási kötelezettségét. A kézdi egyházmegyében csak a vizitációs jegyzőkönyvben maradtak fel erre vonatkozó feljegyzések, ami szerint az egész kepés gazdák 3-3 kalangya búzát és árpát, 1 szekér fát, 1 köböl szaladot vagy árpát fizettek, amelynek kétharmada a

lelkipásztort, egyharmada a mestert illette meg. A terményjövedelmeket két csoportra lehet osztani: a mester járandóságához tartozó szántók és kaszálók jövedelme, illetve az énekvezéri szolgálatokért járó terményjövedelmekre.

A kézdi egyházmegyében a földek után járó jövedelmet a következő táblázatban mutatjuk be. A táblázatban az első oszlop a gyülekezet nevét tartalmazza, a második a földjövedelemből származó búza és rozs mennyiségét vékában és kupában kifejezve, a harmadik oszlop a zab- és árpajövedelmet (vékában és kupában), a negyedik a széna mennyiségét, az ötödik a kerti jövedelmet (zöldség, gyümölcs, gabona stb.), a hatodik az összesített jövedelmet (szántók, kaszálók és a mesteri lakáshoz tartozó kert jövedelme), míg végül az utolsó oszlop az egyévi földjövedelemnek az évi teljes jövedelemhez viszonyított százalékarányos kimutatását tartalmazza. A földjövedelmek minden esetben az 1780 és 1784 közötti időszakra vonatkoznak, de a kimutatásban az egy évre eső átlagjövedelmet is feljegyezték (lásd az 6. oszlopot).

Gyülekezet	Búza/rozs (véka és kupa)	Zab/árpa (véka és kupa)	Széna (szekér)	Kert jövedelme (rft. és kr.)	Összesített jövedelem (rft. és kr.)	Százalékarány
Kézdivásárhely	18	14	–	4	6,20 2/5	0,37%
Karatna	–	–	–	0,10	0,10	1,42%
Felsőcernáton	–	–	–	1,37	1,37	1,84%
Dálnok	61	58	10	0,40	13,40	8,69%
Felsőtorja	–	–	–	4,50	4,50	9,92%
Ikafalva	31	43	–	0,58	6,13	12,43%
Alsócernáton	146,12	205,2	–	–	24,30	16,58%
Kézdimárkosfalva	204	228	2,5	0,50	30,50	20,64%
Maksa	143,11	96,12	–	–	15,40	23,5%
Albis	150,16	210	–	–	24,42	30,04%
Kézdimartonfalva	213,8	253	2,5	0,50	30,02	41,33%

A földekből származó jövedelmek helyes értékeléséhez elengedhetetlenül fontos ismerni a terményárakat. A búza vékáját Kézdimárkosfalva kivételével, ahol egy véka búza 36 krajcárba került, 30 krajcárban határozták meg, a rozs ára egységesen 25 krajcár volt, az árpa 15 krajcár (Kézdimárkosfalván 18 kr.), 1 véka zab ára Alsócernátonban és Ikafalván 15 krajcárba került, Kézdimárkosfalván és

Kézdivásárhelyen 12 krajcárba, Kézdimartonfalván 10,5 krajcárba. Kézdivásárhelyen kölest is vetettek, ennek ára: 1 véka = 18 krajcár.

A kimutatás szerint három gyülekezet kivételével (Felsőcsernáton, Felsőtorja, Karatna) mindegyik gyülekezet biztosított szántót a tanítónak, kaszálót viszont csak a dálnoki, kézdimartonfalvi és a kézdimárkosfalvi gyülekezet, és az is látható, hogy a kaszálókából származó jövedelem nem volt számottevő: Dálnokon öt év alatt 10 rénes forint jövedelem származott a kaszálóból, míg a másik két településen 2,5 rénes forint.

A kimutatásból látható, hogy a tanítói fizetéshez tartozó földek (szántóknak, kaszálóknak és mesteri lakás kertjének) jövedelme tág határok között mozog. A legkisebb földjövedelemmel a kézdivásárhelyi tanító rendelkezett, éves fizetésének mindössze 0,37%-a származott ezekből, míg a legnagyobb jövedelmet az éves fizetéséhez viszonyított százalékarányos számítás szerint a kézdimartonfalvi tanító kapta, akinek az éves fizetéséhez 41,33%-al járult hozzá a földek jövedelme. Ha viszont a földjövedelmek (szántó, kaszáló és mesteri lakás kertje) összesített, pénzben kifejezett értékét vizsgáljuk, két olyan gyülekezetet találunk, ahol az ebből származott jövedelem meghaladja az évi 30 rénes forintot. A kézdimárkosfalvi és kézdimartonfalvi tanító évente 30,50, illetve 30,02 rénes forintot kapott. A legkevesebb földjövedelemmel a karatnai tanító rendelkezett, akinek fizetéséhez sem szántó, sem kaszáló nem tartozott, csupán a mesteri lakás kertjének jövedelmére számíthatott, amely elenyészően kevés volt, évente mindössze 10 krajcárra rúgott. A karatnai tanítóhoz hasonlóan kevés földjövedelemmel rendelkezett a felsőcsernátoni és a kézdivásárhelyi tanító is. Felsőcsernátonban sem szántó, sem kaszáló nem volt, csupán a szolgálati lakáshoz tartozó veteményes jövedelmére számíthatott évi 1,37 rénes forint értékben. Kézdivásárhelyen volt ugyan szántóföld, de ennek jövedelme is inkább szimbolikus, mint számottevő: évente 2,20 rénes forint volt. Felsőtorján sem volt kaszáló, sem szántó, itt mindössze a kerti jövedelmet lehetett kimutatni, ami évente 4,50 rénes forintra rúgott, ez az évi fizetés 9,92%-át jelentette.

A terményjövedelem második csoportjába tartoznak azok a természetbeni juttatások (búza, árpa, zab, tűzifa stb.), amelyeket a mester az énekvezéri vagy úgynevezett liturgikus szolgálatért kapott. Ennek összesített mennyisége a lakosság nagyságának függvényében változott: a nagy lélekszámú gyülekezetek sokat fizettek, a kis lélekszámúak keveset. A kézdi egyházmegyében a liturgikus

szolgáltatokért kapott jövedelmet a következő táblázatban mutatjuk be. A táblázatban az első oszlopban a gyülekezet neve olvasható, a másodikban az összesített gabonajövedelem (búza, zab, árpa) rénes forintban és krajcárban kifejezett értéke kapott helyett, a harmadikban a tűzifa pénzben kifejezett értéke, a negyedik oszlopban az oszporából kapott pénz, az ötödikben a gabonának, tűzifának és az oszporának az összesített értéke, és a hatodikban az összesített érték az évi fizetéshez viszonyított százalékaránya.

Gyülekezet	Gabona (búza, zab, árpa) rft. és kr.	Tűzifa rft. és kr.	Oszpora rft. és kr.	Összesített jövedelem rft. és kr.	Arány
Kézdimartonfalva	30,30	3	2,08	35,38	49,03%
Kézdiabísbis	38	4,24	4	46,24	58,21%
Alsócsernáton	75	8	8	91	61,60%
Maksa	36	3	5	44	66%
Dálnok	85	10	13,17	108,17	68,90%
Karatna	6,42	1,15	0,22	8,19	70,48%
Ikafalva	34	2,50	1,39	38,29	73,30%
Kézdimárkosfalva	100	9	3	112	75%
Felsőtorja	34	1,35 ¹⁵	3,36	39,11	80,43%
Felsőcsernáton	57	5,24	8,49	71,13	81%

Sajnos az összeírásban nem jelezték, hogy a kevés jövedelem milyen gabonából állt, legtöbb helyen annyit jegyeztek fel, hogy az őszi, illetve tavaszi vetésből hány véka gabona jövedelem származott. Azt is sajnálattal állapítjuk meg, hogy a véka búzának, zabnak vagy árpának az árát sem írták le, így csupán annyi lehetőségünk maradt, hogy a megadott összesített jövedelemből számoltuk vissza a búza, az árpa és a zab egységárát. Eszerint egy véka őszi vetésből származó gabonát (búzát) Kézdiabísbisban 24 krajcárban, Maksán 25 krajcárban, Karatnán 26-ban, Felsőcsernátonban 26,50 krajcárban, Ikafalván 27 krajcárban, Dálnokon 27,5 krajcárban számoltak. Az árpa vékáját Dálnokon 15 krajcárral számolták.

¹⁵ Felsőtorján a tűzifa értékének összeszámolásakor hibázhattak, ugyanis az egy szekér fa értékét 15 krajcárban határozták meg, és tudjuk azt is, hogy évente 10 szekér fát kapott a tanító, aminek értéke 2,30 rénes forint lenne, de a kimutatásban 1,35 krajcár szerepel. Mivel nem tudjuk a hibás számítás pontos okát, ezért az eredeti értékkel, vagyis 1,35 rft-vel számoltunk.

Kézdimárkosfalván egy véka zabot 10,5 krajcárban számoltak, Maksán 10 krajcárban, Felsőcernátonban, Ikafalván és Karatnán 12-ben határozták meg. A tűzifa ára a következőképpen alakult: Kézdimartonfalván és Kézdimárkosfalván 18 krajcárban számolták egy szekér tűzifa értékét, Maksán, Dálnokon, Kézdiabisban, Alsócernátonban, Felsőcernátonban, Ikafalván 12 krajcárban, Felsőtorján és Karatnán 15-ben. Az eltérő terményárak miatt a mesterek évi jövedelmének pénzben kifejezett értékét csak megközelítő értéknek fogadhatjuk el, hiszen településsenként változó terményárakkal számoltak, amit befolyásolt az időjárás függvényében változó terméshozam is. Összehasonlításként érdemes megvizsgálni a szomszédos sepsi egyházmegye azonos időszakában készült iskolai felmérés terményárait: Sepsiszentgyörgyön egy véka búza árát 20 krajcárban határozták meg, az egyházmegye többi gyülekezetében 30 krajcárban. A tűzifa árának összehasonlítása még nagyobb eltérésekre világított rá. Málnáson 6 krajcár volt egy szekér tűzifa ára, Szotyorban 18 krajcár.¹⁶ A széki egyházmegyében egy szekér tűzifa ára 3 és 30 krajcár között mozgott, a búza árát Árpástó kivételével, ahol 21 krajcárt ért a búza vékája, 30 krajcárban határozták meg.¹⁷

A százalékarányos kimutatásból látható, hogy a tanítók éves jövedelmüknek legalább felét kapták a liturgikus szolgálatért járó terményjövedelmekből. Legkevesebbet a kézdimartonfalvi tanító kapta, aki éves jövedelmének „mindössze” 49,03%-át kapta meg a beszolgáltatott terményből, legtöbbet a felsőtörjai és felsőcernátoni tanító, akiknek az efféle jövedelem az éves fizetésük 80–81%-ára rúgott.

Az összesített terményjövedelem (a mester használatában lévő földek és a beszolgáltatott terményjövedelem) még kiegyenlítettebb fizetési mutatókat eredményezett. Az alábbi táblázat második oszlopában a mester használatában lévő földek jövedelmét mutatja az éves fizetéshez viszonyított arányban, míg a harmadik oszlop az egész képes gazdától kapott jövedelmet, ugyancsak százalékos kimutatásban. A negyedik oszlop az összesített terményjövedelemnek az éves fizetéshez viszonyított arányát mutatja.

---

¹⁶ A sepsi egyházmegye iskolai összeírása, 1780–1784. EREL, az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára. A 2 ügyiratok (a továbbiakban: FőkonzLvt.) 1788/95a.

¹⁷ A széki egyházmegye iskolai összeírása. FőkonzLvt 1788/208.

Gyülekezet	Földek jövedelme	A gazdáktól kapott jövedelem	Arány
Kézdivásárhely	0,37%	–	0,37%
Karatna	1,42%	70,48%	71,9%
Dálnok	8,69%	68,90%	77,59%
Alsócsernáton	16,58%	61,60%	78,18%
Felsőcsernáton	1,84%	81%	82,84%
Ikafalva	12,43%	73,30%	85,73%
Kézdiabísis	30,04%	58,21%	88,25%
Maksa	23,5%	66%	89,5%
Felsőtorja	9,92%	80,43%	90,35%
Kézdimartonfalva	41,33%	49,03%	90,36%
Kézdimárkosfalva	20,64%	75%	95,64%

Az összehasonlításból kiderül, hogy az összesített földjövedelmek és terményjövedelmek a mester évi fizetésének átlagosan 71,9–95,64%-át tették ki. Ez részben magyarázatot ad arra is, hogy a tanítók abban voltak érdekeltek, hogy a liturgikus szolgálatért járó jövedelmet időben kapják meg, hiszen megélhetésük alapját ez a jövedelemforrás biztosította. Ez részben rávilágít a tanítás kudarcának a részleges okára is: a korabeli tanító anyagilag nem volt érdekelt abban, hogy több tanítványa legyen, ugyanis a tanításért kapott díj éves fizetésének mindössze néhány százalékát tette ki. Jó példa erre a dálnoki iskolai összeírás, amely szerint a tanítónak 67 tanítványa volt. Ez a szám rávilágít arra is, hogy a dálnoki iskola az iskolába járó gyermekek száma alapján kiemelkedőnek számított, a többi gyülekezetben ezt a számot még megközelíteni sem tudták. A 67 gyermek után járó tandíj évente 18 rft. és 48 kr. volt, ami a tanító éves fizetésének (157,09 rft.) 11,96%-át tette ki. Ezzel szemben Kézdimartonfalván a tanítónak mindössze 12 tanítványa volt, akik után évente 2,24 rft.-t kapott, ami az éves fizetésének (72,40 rft.) 3,33%-át jelentette. Látható tehát, hogy a tanítást elhanyagoló mester, vagy hivatalát hűen gyakorló mester bérezése közti különbség nem számottevő.

Pénz és egyéb jövedelmek

A korabeli tanítók bár fizetésük jelentős részét 70–95%-ban terményben kapták meg, készpénzt is kaptak a gyülekezettől, alapítványi alapokból. A készpénzjövedelem többségét az úgynevezett stólából kapták. A kézdi egyházme-

gyében a stólához mindössze a temetésért járó készpénz tartozott, ennek mennyisége gyülekezetenként változott. Ikafalván 25 krajcárt, Kézdimárkosfalván és Maksán 24 krajcárt, Kézdimartonfalván, Dálnokon, Kézdiálbisban, Alsócernátonban, Felsőcernátonban, Felsőtorján, Karatnán 12 krajcárt kapott a tanító a temetési szolgálatért. Utóbbi helyen, Karatnán a 12 krajcár mellett még egy kenyér is járt a mesternek. Tekintettel arra, hogy a temetési szolgálatokért járó díjakat összesítették, lehetőség van kiszámítani, hogy az adott gyülekezetben hány temetés volt egy évben. Eszerint Kézdimartonfalván 6, Kézdimárkosfalván 15, Maksán 8, Dálnokon 15, Kézdiálbisban 10, Alsócernátonban 15, Felsőcernátonban 10, Ikafalván a végösszegeből nem lehet visszaszámolni, Felsőtorján 8, Karatnán 5 (temetésenként 12 krajcár készpénz és 1 kenyér, amelynek az ára 6 krajcár volt), Kézdivásárhelyen 60 temetés volt.

Alapítványi jövedelemmel a kézdivásárhelyi tanítón kívül csak a dálnoki tanító rendelkezett, aki a Tsutak Ferenc egykori lelkész-féle 200,13 rft. adományból kapott évente 10 rft.-ot. A gyülekezettől garaspénzt (az összeírásban *pecunia ecclesiae* vagy csak egyszerűen *pecuniaként* szerepel) csak a kézdimartonfalvi tanító kapott évi 1 forint értékben.

Az eddig vizsgált egyházmegyék (erdővidéki, sepsi, széki) iskolai összeírásaiban a mesteri fizetéseknél sehol nem talákoztunk a hebdomadalis, vagyis heti jövedelemmel, amelyet némelykor sabbathalénak is neveznek. Bár az iskolai összeírás nem részletezi, mégis úgy tűnik, hogy mindkét jövedelem (heti, illetve szombati) ugyanarra vonatkozik. Az összeírás szövege alapján ezt a típusú járandóságot az iskolai oktatásban részt vevő diákok után kapta a tanító. A járandóság tojásból, hagymából állt. A kézdimartonfalvi összeírás szerint a 12 gyermeknek heti 1-1 hagymát kellett vinnie a tanítónak. Kézdimárkosfalván 1-1 tojást adott a 36 tanítvány (bár a tanulók számbavételekor csak 11 fiút és 1 lányt jegyeztek fel). Ugyanitt feljegyezték azt is, hogy a heti 1 tojást 24 héten át (valószínű, hogy ennyit tartott a tanév) kellett vinni, ami 36 tanítvánnyal számolva összesen 864 tojást jelent, a számadáshoz csatolták azt is, hogy 4 tojás ára 1 krajcár volt. Dálnokon csak a 34 fiú vitt tojást a tanítónak, a 33 leánygyermek nem. Kézdiálbisban és Alsócernátonban a sabbathale tojásból, hagymából és almából állt, Albisban 48, Alsócernátonban 50 krajcár értékben. Ikafalván a sabbathaléknál csak apróságokat (*minutiis*) jegyeztek fel 1 forint értékben. Felsőtorján csak tojást fizettek, összesen 1 forint értékben. A kézdivásárhelyi kántor az 53 lánytanítványától heti 1-1

tojást kapott 40 héten át. Fontos azt is megjegyezni, hogy a kézdi egyházmegye tanítói két gyülekezet (Alsócsernáton és Felsőcsernáton) kivételével nem kaptak külön jövedelmet a hétköznapi harangozásért. Alsócsernátonban évente a mester jövedelmét 11,09 1/2 rft. értékű kenyér egészítette ki (1 kenyér = 6 kr.), amelyet a harangozásért kapott: 1780-ban 110 kenyeret, 1781-ben 116-ot, 1782-ben 105-öt, 1783-ban 109-et, 1784-ben 118-at. Ha abból indulunk ki, hogy az egész képes gazdák a terményfizetés mellett 1-1 kenyeret is fizettek a harangozásért, ebből megközelítőleg lehet következtetni a gyülekezet lélekszámára is. Ugyanez a számítás érvényes a tűzifa-beszolgáltatásra is. Alsócsernátonban a mester évente 40 szekér tűzifát kapott. Tudjuk azt, hogy képes gazdától az 1-1 szekér beszállított tűzifának harmada jutott a mesternek, így a vizsgált időszakban az alsócsernátoni gyülekezetben megközelítőleg 120 egész képes gazda lehetett. Felsőcsernátonban szintén fizettek a harangozásért, itt évente a tanító 4,36 rft.-t kapott.

Gyülekezet	Alapítványi jövedelem rft. és kr.	Garaspénz rft.	Stóla rft. és kr.	Heti, szombati díj rft. és kr.
Kézdimartonfalva	–	1	2,24	0,25
Kézdimárkosfalva	–	–	3	3,30
Maksa	–	–	3,12	–
Dálnok	10	–	3	3,24
Kézdiabíbis	–	–	2	0,48
Alsócsernáton ¹⁸	–	–	3	0,50
Felsőcsernáton	–	–	2	–
Ikafalva	–	–	3,18	1
Felsőtorja	–	–	1,36	1
Karatna	–	–	1,30	–
Kézdivásárhely			12	8,50

A kézdivásárhelyi iskolai jövedelem

A kézdivásárhelyi iskolai jövedelemről szóló összeírás teljes egészében eltér a többi gyülekezet tanítóinak jövedelemfelsorolásától, ugyanis a városban kisgimnázium működött. Az összeírás alapján itt nem egy tanító volt, hanem a tanító (*sub rector*) mellett két segédtanító (*praeceptor*) is dolgozott. Emellett a jegyzék

¹⁸ Harangozás díja: 110, 116, 105, 109, 118 kenyér. Harangozás díja: 5,50 rft.

tartalmazza a kántor és az orgonista, mint az iskolai oktatásban résztvevők fizetését is. Az oktatószemélyzet fizetését nem külön-külön jegyezték le, hanem a teljes iskolai jövedelmet írták össze, emiatt nem lehet pontosan megállapítani, hogy mennyit keresett a rektor és a két praepceptor, illetve a kántor és az orgonista. A fizetési jegyzék másik jellegzetessége az, hogy a többi gyülekezettől eltérően Kézdivásárhelyen a tanítók fizetésének jelentős része alapítványi pénzek kamataiból állt. Évente 54,30 rft. jövedelem származott az 1090,21 rft. alap 5 százalékos kamatából. Az adományozók névsora: Domokos Péter adományozott 390 forintot, Rétyi István 1692-ben 83,20 rft.-t, Bethlen Miklós 1707-ben 20,50 rft.-t, Gyárfás István 1708-ban 12,51 rft.-t, Kölnte József 1771-ben 83,20 rft.-t, Kovács László 1773-ban 416,40 rft.-t, Jeszenszki József 1772-ben 83,20 rft.-t. Stoláris jövedelemként évi 12 forintot jegyezték fel.

A kántor és az orgonista évente két forintot kapott a passióéneklésért, míg a tanító és a két segédtanító évi 20 forintot az úrvacsora kiszolgáltatása alatti éneklésért. Utóbbiak éves fizetéséhez tartozott évi 50 forint a háromszéki eklézsiák alapjából, az oroszfalvi (ma Kézdivásárhely része) egyházközség alapjából 4,10 rft., a kézdivásárhelyi anyaegyházközség alapjából 30,30 rft. A kézdivásárhelyi egyházközség határozata alapján a helybéli lakosok gyermekei után nem kellett tandíjat fizetni. Didactrumot csak azok fizettek, akik magántanulóként tanultak, és tandíjat kértek azoktól is, akik nem kézdivásárhelyiek voltak. A tanítónak és a két segédtanítónak (akik kizárólag csak a fiúkat tanították) juttatott tandíj (magántanulóktól és a más településről származóktól) éves összege a következőképpen alakult: a 20 más településről származó gyermek (*extraneus*) után fejenként fizettek 1,40 rft.-t, összesen 33,20 rft.-t. A helybéli lakosok (*oppidanus*) magántanuló gyermekei után fejenként 50 krajcárt fizettek, a 20 tanuló után évente 20 rft.-t. A tanító és a segédtanítók éves fizetéséhez tartozott további 292 forint. A tandíj mellett a rektor és a két segédtanító a 44 diák után 44 szekér fát is kapott, amelyek értéke 15,56 rft. volt.

Kézdivásárhelyen a tanításban rész vett a kántor is, aki kizárólag csak a lányokat tanította. Fizetéséhez az éneklésért évente 33,20 rft.-ot kapott, a malomvából pedig további 20-at. A tandíjra vonatkozó előírás ugyanaz volt, mint a fiúk esetében, vagyis csak a magántanulók és a más településről származók fizettek didactrumot. A kántor tandíjból kapott jövedelme a következőképpen alakult: 9 magántanítvány után 30-30 krajcárt kapott, évente összesen 4,30 rft.-t, 14 írni-

tanuló (*scribentibus*) leánygyermek 20–20 krajcárt fizetett, összesen 4,40 rft.-t, 6 katekézist (*catechetistis*) tanuló leánygyermek 18–18 krajcárt fizetett, összesen 1,48 rft. értékben, az olvasók (*legentibus*) száma 5 volt, akik fejenként 12 krajcárt fizettek évente, összesen 1 rft.-t. A colligens osztályba 4-en jártak, fejenként 9 krajcárt fizettek, összesen 36 krajcárt. Az olvasást (*abecistis*) tanulók száma 6 volt, akik fejenként 6 krajcárt fizettek, összesen 1,30 rft.-t, és végül volt 15 olyan leánygyermek is, akik nem tudtak fizetni a tanításért. A kántor évente 5 rft. értékben kapott tűzifát, és őt illette a *sabbathale* jövedelme is (8,50 rft.).

A tanítók nominális jövedelme

Az alábbi táblázatban közöljük a kézdi egyházmegye tanítóinak éves fizetését. Az első oszlopban a gyülekezet neve olvasható, a második oszlopban az éves fizetés rénes forintban és krajcárban, a harmadik oszlopban az éves fizetés magyar forintra és dénárba átszámolva. Az átszámolást a következő képlet alapján végeztük el: 1 rénes forint = 1 magyar forint, 1 krajcár = 2 dénár. Ugyanitt jelezzük, hogy a tanulmányban minden százalékszámítást magyar forint és dénár alapján végeztünk el, ugyanis a magyar és dénár a 1 = 100 váltóarányt használja, míg a rénes forint és a krajcár aránya (1 = 60) sokkal nehezebbé tett volna az arányszámítást. A magyar forintra való konvertálást indokolta továbbá az is, hogy egyház szinte minden esetben a magyar forintot és dénárt használta a bevételek és kiadások számbavételekor.

Gyülekezet	Éves fizetés rft. – kr.	Éves fizetés mft. – dr.
Kézdivásárhely	622 ½	746,50
Dálnok	157,09	188,58
Kézdimárkosfalva	149,20	179,20
Alsócsernáton	147,43 ½	177,27
Felsőcsernáton	87,55	105,50
Kézdiálbis	79,42	95,64
Kézdimartonfalva	72,40	87,20
Maksa	66,40	80
Ikafalva	52,30	63
Felsőtorja	48,43	58,46
Karatna	11,48	14,16
Átlagfizetés	87,17	104,90

A táblázat nem tartalmaz sok meglepetést. A kézdi egyházmegyére is érvényes az, amit már a sepsi, széki és erdővidéki egyházmegyék esetében megállapítottunk: minél nagyobb egy gyülekezet lélekszáma, annál nagyobb a lelkipásztor-nak és a mesternek adott fizetés. Összességében vizsgálva a fizetéseket, látható az is, hogy a mesterek a fizetésük jelentős részét (70–95) a liturgiális szolgálatokért járó kepe- és földjövedelemből kapták, míg ezzel szemben az időigényes és nagy felelősséget kívánó tanításért járó díj az éves fizetésük 10–13%-ra rúgott akkor, ha a mester lelkiismeretesen végezte dolgát, de az esetek többségében a tandíj nagy átlagban az éves fizetés mindössze 4–6%-át tette ki. A kézdi egyházmegyében a mesterek fizetései között nagy különbségek vannak. A kézdivásárhelyi iskolai jövedelem összege (622 ½ rft) nem releváns, ugyanis ebből az összegből fizették a tanítót, a két segédtanítót, a kántort és az orgonistát is. Ezt szem előtt tartva a legmagasabb fizetés a dálnoki tanítóé volt, aki évente 157,09 rft.-t kapott, míg a legalacsonyabb fizetése a karatnai tanítóé évi 11,48 rft.-tal. Utóbbi rendkívül kicsi fizetésnek számított, de elképzelhető az, hogy a helyi lelkész a székely egyházmegyékben még a 18. század végén is gyakorolt szokás alapján saját fizetéséből egészítette ki a mester bérét.

Az átlagfizetésbe nem számoltuk bele a kézdivásárhelyi iskola jövedelmét a már említett okok miatt. Az viszont egyértelműen kitűnik a táblázatból, hogy a kézdi egyházmegye tanítóinak átlagfizetése nagyon magas volt. Ez leginkább az alábbi összehasonlításból látszik:

Békkategóriák	Erdővidéki	Sepsi	Udvarhelyi	Marosi	Széki	Kézdi	Tanítók száma	Arány
0–9 rft.	–	2	3	–	–	–	5	3,28%
10–19 rft.	–	1	10	4	2	1	18	11,84%
20–29 rft.	1	1	11	7	4	–	24	15,78%
30–39 rft.	–	2	7	7	4	–	20	13,15%
40–49 rft.	2	7	2	7	1	1	20	13,15%
50–59 rft.	2	4	2	10	4	1	23	15,13%
60–69 rft.	2	3	2	–	1	1	9	5,92%

Békkategóriák	Erdővidéki	Sepsi	Udvarhelyi	Marosi	Széki	Kézdi	Tanítók száma	Arány
70–79 rft.	–	1	–	3	2	2	8	5,26%
80–89 rft.	–	3	–	4	–	1	8	5,26%
90–99 rft.	3	3	–	–	–	–	6	3,94%
100–109 rft.	1	0	–	1	–	–	2	1,31%
110–119 rft.	1	1	–	–	1	–	3	1,97%
120–129 rft.	0	1	–	–	–	–	1	0,65%
130–139 rft.	–	–	–	–	2	–	2	1,31%
140–149 rft.	–	–	–	–	–	2	2	1,31%
150–159 rft.	–	–	–	–	–	1	1	0,65%
Összesen	12	29	37	43	21	10	152	100%

A kézdi tanítómesterek átlagfizetése 104,90 magyar forint volt (87,17 rénes forint), ami 20 rénes forinttal haladja meg az eddig ismert (erdővidéki tanítók) legmagasabb tanítói átlagfizetéseket. Az erdővidéki egyházmegyében a tanítók átlagfizetése 78 magyar forint (65 rft.) körül alakult, a sepsiben 66 magyar forint (55 rft.), a székiiben 64,48 mf. (53,44 rft.), a marosiban 56,5 mf. (47 rft.), az udvarhelyiben 26 rft. (31,2 mf.). A kézdivásárhelyi tanító fizetése lehetett a legmagasabb a kézdi egyházmegyében, de erre vonatkozóan az iskolai összeírás nem ad eligazítást.

Mint látható az eddig vizsgált egyházmegyékben a 152 tanítóból 105-nek (69,15%) a fizetése a 10–60 rft. között mozgott. A kézdi egyházmegye tanítói közül mindössze háromnak volt a fizetése ebben a kategóriában, a többiek többet kaptak. 150 rft. körül négy tanítónak volt a fizetése: a kézdivásárhelyinek, dálnokinak, kézdimárkosfalvinak és az alsócernátoninak. A lelkészek fizetése ennek duplája volt, a kézdi egyházmegyében a lelkészi átlagfizetése 200 mf. körül lehetett. A fizetés valós értékéhez szükséges ismerni néhány adatot. A kézdi egyházmegyében 1 véka búza ára 30 krajcár (60 dénár), 1 véka rozs ára 25 krajcár (50 dénár), 1 véka árpa 15 krajcár (30 dénár), 1 véka zab ára 10–12 krajcár (20–24 dénár). 1 szekér tűzifa ára 12–18 krajcár (24–36 dénár), 1 kenyér ára 6 krajcár (12 dénár), 1 krajcárért 4 tojást adtak. Bonchidán 1 bárányért 30 krajcárt (60 dénárt) kértek, Vajdakamara- rason egy kövér diszónért 2,33 rénes forintot (kb. 3 mf.).